

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВЕТЕРАНСЬКОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE VETERAN BUSINESS IN UKRAINE

У статті висвітлено сучасні тенденції розвитку підприємництва серед ветеранів війни, визначено можливості та перспективи для функціонування ветеранського бізнесу в Україні з урахуванням ризиків та загроз воєнного часу. У результаті дослідження виявлено напрями стимулювання підприємницьких ініціатив ветеранів війни, серед яких: законодавче закріплення поняття «ветеранський бізнес»/«підприємницькі ініціативи ветеранів війни»; прийняття Стратегії розвитку підприємницьких ініціатив ветеранів війни до 2030 року; запровадження пільгового періоду оподаткування для підприємців-ветеранів війни, які започаткували власний бізнес; надання цільових субвенцій для закладів освіти на навчання ветеранів війни; розширення міжнародної співпраці у напрямі грантової підтримки. На основі врахування зарубіжного досвіду, результатів соціологічних опитувань та досліджень, проведених за ініціативи Міністерства у справах ветеранів України, відзначено важливість матеріального забезпечення та професійної реалізації ветеранів війни. Обґрунтовано, що розвиток ветеранського бізнесу у перспективі створить основи для стимулювання малого та середнього підприємництва, детінізації економіки та збільшення суми податкових надходжень, збільшення кількості робочих місць та зниження рівня безробіття, відбудови пошкодженої інфраструктури, розвитку сільського господарства, оборонної промисловості та інших ключових сфер економічної діяльності; відродження економіки України.

Ключові слова: ветеранський бізнес, підприємництво, працевлаштування, ветерани війни, розвиток бізнесу, війна в Україні, післявоєнне відновлення.

The article describes current trends in the development of entrepreneurship among war veterans, identifies opportunities and prospects for veteran business in Ukraine, considering the risks and threats of wartime. As a result of the research, the directions for stimulating entrepreneurial initiatives among war veterans were identified, including: legislative consolidation of the concept of "veteran business"/"entrepreneurial initiatives of war veterans"; adoption of the Strategy for the Development of Business Initiatives of War Veterans until 2030; introduction of a tax grace period for war veteran entrepreneurs who started their own business; provision of targeted subsidies for educational institutions for the training of war veterans; expansion of international cooperation in the direction of grant support. It was determined that providing opportunities for professional development and employment to war veterans, in particular, through the creation of their own business, is within the competence of both state and non-state institutions. At the same time, the development of the mechanism for the development of veteran business will become possible under the condition of the development and implementation of a comprehensive multi-level policy with the activation of joint efforts aimed at forming the institutional and financial foundations of entrepreneurship based on the involvement of effective foreign practices and the experience of other countries that have their own achievements in this direction. It is noted that the military realities of today require the formation of a mechanism for the adaptation of war veterans to civilian life, in particular in the professional sphere. Since the availability of opportunities for the development of entrepreneurial initiatives is the key to the successful integration of military personnel into various spheres of economic activity and an important condition for their adaptation, the development of entrepreneurship among war veterans should become a priority of Ukraine's veteran policy. On the basis of taking into account foreign experience, the results of sociological surveys and research conducted at the initiative of the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine, the importance of material support and professional realization of war veterans was noted. It is substantiated that the development of veteran business in the future will create the basis for stimulating small and medium-sized entrepreneurship, detinization of the economy and increasing the amount of tax revenues, increasing the number of jobs and reducing the unemployment rate, rebuilding damaged infrastructure, developing agriculture, the defense industry and other key areas of economic activity; revival of the economy of Ukraine.

Key words: veteran business, entrepreneurship, employment, war veterans, business development, war in Ukraine, post-war recovery.

УДК 331.5.024.5(043.5)

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.84-23>

Бондаревська К.В.

д.е.н., професор,
професор кафедри соціального
забезпечення та податкової політики,
Університет митної справи та фінансів

Bondarevska Kseniia

University of Customs and Finance

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни в Україні відбувається зростання кількості ветеранів, які потребують особливого захисту та підтримки з боку держави, зокрема це стосується перспектив їх адаптації до цивільного життя у контексті подальшого працевлаштування та отримання можливостей для розвитку у професійній сфері, медичної реабілітації, психологічної допомоги тощо. Особливої актуальності при цьому набуває забезпечення економічної активності вете-

ранів війни за допомогою стимулювання та розвитку ветеранського бізнесу, що надасть можливість не лише створити передумови для успішної адаптації до цивільного життя та задоволення першочергових потреб ветеранів та їх родин у матеріальному забезпеченні, а й підвищити рівень зайнятості в цілому за рахунок створення нових робочих місць, розвивати малий та середній бізнес, який є основою стабільного функціонування економіки у майбутньому. Все це є надзвичайно важливим не

лише в часи війни, а й у періоді післявоєнного відновлення України. Оскільки економіку неможливо буде відродити без активізації підприємництва та підприємницьких ініціатив.

Важливо відмітити, що розвиток підприємництва є одним з основних елементів державної політики стосовно ветеранів війни. Відтак, нова ветеранська політика в Україні базується на таких ключових елементах, як: створення інституційних основ отримання якісних та дієвих послуг та відповідної інфраструктури; забезпечення економічної активності за допомогою створення та розвитку ветеранського бізнесу; реабілітація ветеранів через мережу сучасних реабілітаційних центрів по всій Україні, які надаватимуть комплексну та всебічну допомогу; надання можливостей щодо отримання доступного житла для ветеранів війни та членів їхніх сімей; вшанування подвигу військовослужбовців [1]. Надання можливостей професійного розвитку та працевлаштування ветеранам війни, зокрема, через створення власного бізнесу, знаходиться у компетенції як державних, так і недержавних інститутів. У той же час розбудова механізму розвитку ветеранського бізнесу стане можливою за умови розробки та провадження комплексної багаторівневої політики із активізацією спільних зусиль, спрямованих на формування інституційних та фінансових основ підприємництва на основі залучення ефективних зарубіжних практик та досвіду інших країн, які мають власні напрацювання у даному напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики розвитку підприємництва в умовах економічної нестабільності та трансформації присвячені праці таких вчених, як: Т. Омеляненко, К. Короткова, К.М. Краус, Н.М. Краус та інших [2; 4]. Важливі аспекти ветеранської політики у контексті розвитку підприємництва та працевлаштування ветеранів війни опрацьовані у наукових роботах Р. Корінець, О. Протченко, А. Ігнатюк, К. Краус, Н. Краус [3; 4]. У той же час наразі існує нагальна потреба в оцінці поточних можливостей та майбутніх перспектив розвитку ветеранського бізнесу з урахуванням ризиків та загроз воєнного часу та складної соціально-економічної ситуації в країні.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка сучасних тенденцій розвитку підприємництва серед ветеранів війни, визначення можливостей та перспектив розвитку ветеранського бізнесу в Україні з урахуванням ризиків та загроз воєнного часу.

Виклад основного матеріалу дослідження. За підрахунками експертів, після закінчення бойових дій близько 4 млн. громадян України, серед яких ветерани та члени їх родин, потребуватиме особливої підтримки з боку держави [1]. З метою забезпечення функціонування системи держав-

ної підтримки ветеранів в Україні проводиться робота щодо розробки цілого ряду програмних та нормативних документів, які покликані допомогти процесу цивільної адаптації військових та їх включення до життя поза військовою службою. Відтак, ще у 2021 році за ініціативи Міністерства у справах ветеранів України розпочалася робота щодо розробки Стратегії розвитку підприємницьких ініціатив ветеранів війни до 2030 року, метою якої є «створення сприятливих умов щодо стимулювання започаткування та розвитку ветеранського підприємництва та підвищення його конкурентоспроможності для вирішення проблем реінтеграції ветеранів війни в цивільне життя та сприяння сталому розвитку України» [5]. Стратегія визначає чотири пріоритетні напрями роботи із подальшою їх конкретизацією, серед яких: удосконалення нормативно-правової бази, як підґрунтя для розвитку підприємницьких ініціатив ветеранів війни; координація та сприяння впровадженню регіональних програм; створення та розвиток інформаційно-освітньої інфраструктури; підвищення конкурентоспроможності та популяризація ветеранського бізнесу на внутрішньому та зовнішніх ринках [5].

Ще один важливий програмний документ – Стратегія формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року, яка, у числі цілого ряду інших важливих завдань, покликана забезпечити можливість здобуття військовослужбовцями цивільної спеціальності, що підвищить їх конкурентоспроможність на ринку праці [6]. 7 квітня 2023 року Уряд погодив проєкт Указу Президента України щодо впровадження у 2023 році Стратегії формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року.

Розглядаючи інституційні основи проведення ветеранської політики, варто відзначити, що провідним її суб'єктом є Міністерство у справах ветеранів, яке реалізує завдання у сфері соціального захисту ветеранів та членів їх сімей, забезпечує дотримання прав і свобод ветеранів, формує Єдиний державний реєстр ветеранів війни, здійснює цілий ряд заходів, направлених на професійний розвиток та зайнятість, соціальну і психологічну адаптацію, медичну реабілітацію військових.

До сфери управління Міністерства у справах ветеранів України належить Український ветеранський фонд (УВФ), який був утворений відповідно до Постанови КМУ від 14.07.2021 р. № 720 «Про утворення бюджетної установи «Український ветеранський фонд». Стратегічними цілями УВФ є: «створення та розвиток інституційної і фінансової спроможності Українського ветеранського фонду; фінансування ветеранського підприємництва; створення безбар'єрного середовища; фінансування проєктів, спрямованих на підтримку та реінтеграцію осіб з числа визначених Стратегією УВФ,

Таблиця 1

Регіональний розподіл ветеранів війни станом на 1 січня 2022 року

№ з/п	Область	Кількість ветеранів війни	
		осіб	%
	Україна	851068	100
1	Дніпропетровська	67125	7,9
2	Львівська	64064	7,5
3	м. Київ	55095	6,5
4	Харківська	52349	6,2
5	Київська	46907	5,5
6	Одеська	42695	5,0
7	Вінницька	39533	4,6
8	Хмельницька	38380	4,5
9	Донецька	35842	4,2
10	Житомирська	35340	4,2
11	Запорізька	34741	4,1
12	Полтавська	34703	4,1
13	Чернігівська	32385	3,8
14	Сумська	29566	3,5
15	Черкаська	29228	3,4
16	Миколаївська	25956	3,0
17	Волинська	25728	3,0
18	Тернопільська	25295	3,0
19	Івано-Франківська	24608	2,9
20	Рівненська	24284	2,9
21	Кіровоградська	23815	2,8
22	Луганська	19018	2,2
23	Херсонська	18805	2,2
24	Чернівецька	14077	1,7
25	Закарпатська	11529	1,4

Джерело: побудовано автором за даними Міністерства у справах ветеранів України [8]

які опинились у складних життєвих обставинах» [7]. Серед результатів діяльності фонду можна відзначити те, що станом на травень 2023 року від моменту створення УВФ здійснив мікрофінансування на суму 3 млн 670 тис грн, підтримав 250 проєктів, профінасував конкурсних програм на 38 млн грн. [4].

Згідно аналітичної інформації Міністерства у справах ветеранів України, станом на 1 січня 2022 року кількість ветеранів війни становила 851 068 осіб, із них найбільша кількість зареєстрована у Дніпропетровській області (табл. 1). Регіональний розподіл ветеранів війни зумовлений кількістю населення, що проживає у відповідних регіонах України та рядом інших чинників, у тому числі більшою кількістю внутрішньо переміщених внаслідок військових дій осіб на певних територіях.

Згідно даних Мінветеранів, більшість ветеранів війни є особами чоловічої статі (66,4%) та належить до категорії «Учасник бойових дій» (58%). Щодо вікового розподілу, значна частина ветеранів війни є особами середнього та старшого віку, зокрема 65 років і більше (41%) та від 45 до 64 років (26,2%) [8]. Лише у 1,5% ветеранів війни наявна економічна діяльність у формі ФОП, натомість 98,5% не залучено до підприємницької діяльності та має відповідний потенціал щодо організації власного бізнесу.

Упродовж січня-квітня 2023 року спільними зусиллями Українського ветеранського фонду та соціологічної групи «Рейтинг» було проведено опитування «Потреби ветеранів 2023», яке визначило недостатній рівень задоволення матеріальних потреб та грошового забезпечення ветеранів війни, важливість та значущість потреб їх медичної реабілітації. Відтак, 50,2 % респондентів відзначило необхідність матеріальної підтримки, а серед числа проблем, з якими будуть стикатися ветерани, що повернуться з російсько-української війни, 77,5% опитаних відзначили відсутність роботи [9]. Крім того, переважна більшість (63,6% респондентів) однозначно хотіли б зайнятися власною справою та підприємництвом, що свідчить про пріоритетність потреб у працевлаштуванні ветеранів війни та розвитку їх підприємницьких ініціатив. Натомість реалії сьогодення засвідчують небажання роботодавців працевлаштовувати військових, які завершили службу, що пов'язане з особливостями стану здоров'я ветеранів війни та необхідністю надання відповідних пільг в умовах трудової діяльності (серед них – додаткова відпустка та можливі лікарняні); наявність військового досвіду та зниження рівня кваліфікації за цивільними професіями; відсутність знань щодо психологічних аспектів комунікації із військовими, що отримали досвід бойових дій. Крім того, більшість ветеранів війни змінюють пріоритети та здійснюють переоцінку власних

цінностей у професійній сфері, обираючи ті види діяльності, де можна реалізувати свій підприємницький потенціал.

Варто зауважити, що незважаючи про виклики, які відчувають ветерани війни у процесі пошуку роботи та працевлаштування, вони мають цілий ряд якостей та soft skills, які можуть сприяти як ефективній діяльності, так і самореалізації у майбутній перспективі. Більшість з цих якостей дозволить реалізувати і підприємницькі ініціативи, зокрема, це: наявність власного бачення та незалежність у процесі прийняття рішень, відповідальність, дисциплінованість, уміння враховувати наявні ризики та аналізувати поточну ситуацію, обґрунтованість тих чи інших рішень.

Допомогти процесу адаптації та професійної реалізації ветеранів покликаний проєкт «Помічник ветерана», що запроваджується

Міністерством у справах ветеранів України. Відтак, передбачено, що у складі територіальних громад буде запроваджено інститут помічника ветерана як складової системи переходу від військової служби до цивільного життя, основним завданням якого буде супровід ветеранів та сприяння реалізації їх можливостей, прав, гарантій, пільг [1]. Відповідний пілотний проєкт стартував у липні 2023 року у чотирьох областях України: Дніпропетровській, Вінницькій, Львівській та Миколаївській. З жовтня 2023 року до проєкту були залучені Закарпатська, Київська, Сумська, Полтавська, Харківська області та м. Київ. По суті, помічник ветерана – це нова, оплачувана професія, покликана допомогти процесу цивільної адаптації для ветеранів війни та членів їх сімей. Діяльність кожного помічника ветерана буде розрахована на 100 осіб, яким потрібна відповідна консультативна допомога чи підтримка. Важливим аспектом у даному напрямі є навчання майбутніх помічників ветеранів, яке відбувається у центрах ветеранського розвитку при закладах освіти. У Дніпропетровській області таку функцію узяв на себе Центр ветеранського розвитку при Університеті митної справи та фінансів. Метою підвищення кваліфікації з даного напрямку є оволодіння практичними навичками щодо супроводу ветеранів та членів їх родин, зокрема, у контексті вивчення нормативно-правової бази щодо гарантій захисту прав ветеранів та членів їх родин; особливостей роботи органів державної влади та місцевого самоврядування щодо реалізації програм із захисту прав ветеранів тощо. Відтак, майбутні фахівці вивчають питання юридичного супроводу (у контексті організаційно-правових гарантій захисту прав ветеранів та учасників бойових дій, правової допомоги ветеранам та їх сім'ям у питаннях матеріальної допомоги після демобілізації, пільг, грошової допомоги у випадку інвалідності, для рідних загиблих, полонених військових тощо); соціального захисту та пенсійного забезпечення; супроводу реабілітації ветеранів війни та членів їх родин (питання щодо лікування, психологічної реабілітації, оздоровлення тощо); психологічні та комунікативні стратегії у роботі з ветеранами та членами їх родин; професійної адаптації ветеранів до цивільного життя (у контексті їх професійної орієнтації, можливостей розвитку бізнесу та співпраці з державною службою зайнятості); організації роботи та документообігу фахівця по роботі з ветеранами. Програма підвищення кваліфікації «Організація роботи фахівця із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб» розроблена на підставі вимог Міністерства у справах ветеранів для навчання фахівців по роботі з ветеранами. За попередніми прогнозами щодо масштабування інституту помічника ветерана на усю територію України, упродовж

2024 року проводити свою професійну діяльність буде вже 15000 помічників ветерана [1].

Особлива увага у процесі навчання майбутніх помічників ветерана приділяється саме організації та розвитку ветеранського бізнесу, зокрема у контексті пошуку можливостей фінансування власної справи. Взагалі у якості джерел фінансування ветеранського бізнесу доцільно використовувати: інвестиції (інструментами залучення є розширення кола знайомств та активність у бізнес-спільнотах); краундфандинг (тип фінансування, який залучає кошти від великої кількості благодійників через спеціальні платформи); фандрайзинг (передбачає залучення коштів на соціально значущі цілі для некомерційних організацій, при цьому у числі спонсорів може бути не лише фізична особа, а й організація, яка надає безоплатну допомогу або на принципах відшкодування); гранти (державні, приватні, міжнародні; при цьому найкраще застосовувати це джерело для фінансування малого та середнього бізнесу); кредити та позики (наприклад, програма «Доступні кредити 5-7-9%», позики під 0% річних) [10].

Аналізуючи усі можливі джерела фінансування власної справи, грантові програми посідають чільне місце у контексті їх використання саме для розвитку підприємницьких ініціатив ветеранів. Це пов'язане із можливостями залучення коштів у випадку цікавої та важливої підприємницької ідеї, а також наявністю грантових програм як державного, так і міжнародного рівня. Відтак, у числі державних програм особливої уваги заслуговують програма «єРобота» та мікрофінансування бізнесу ветеранів та членів їх родин. У межах державної ініціативи «єРобота» є можливість отримання гранту у сумі 250 тис. грн для ветерана, 500 тис. грн. – для чоловіка або дружини учасниці/учасника бойових дій; 1 млн. грн. – для ветерана, що зареєстрований та здійснює діяльність як ФОП протягом не менше, ніж 3 років. Для грантів на суму 500 тис. грн та 1 млн. грн фінансування здійснюється за наступним принципом відсоткового співвідношення: програма покриває 70% вартості проєкту, грантоотримувач – 30%. Обов'язковою умовою при цьому є створення від 1 до 4 робочих місць залежно від типу гранту [11]. З початку старту програми на порталі Дія було подано близько 23 тисяч заяв щодо отримання грантової підтримки. За період з 22 липня 2022 року по 24 травня 2023 року 4600 підприємців отримали гранти на заснування та розвиток власного бізнесу на 3 млрд. грн., з них 4189 грантів (на суму 1 млрд. грн.) – це мікрогранти у розмірі до 250 тис. грн. [12]. Серед програм мікрофінансування особливої уваги заслуговує програма Українського ветеранського фонду, згідно якої відбувається відшкодування 20 тис. грн. на закупівлю товарів та обладнання для підприємців

з числа ветеранів війни, членів родини учасників бойових дій та загиблих військовослужбовців [13]. На дану програму було виділено 10 млн. грн., при цьому програма розрахована на 500 учасників.

Вже неодноразово за час війни оголошувалися конкурси на отримання грантової підтримки за програмою #ВАРТО, ініціатором якої також є Український ветеранський фонд. За останній період проведення конкурсу в рамках #ВАРТО (27 червня 2023 року – 13 липня 2023 року), сума фінансування проєктів становила від 500 тис. грн. до 3 млн. грн. [14].

Окрім державних програм, варті уваги міжнародні програми, серед яких [12]:

- «Єдиний ринок» – грантова програма ЄС, що має бюджет обсягом 4,2 млрд. євро та проводиться з 2021 по 2027 роки; наразі для українців доступні пропозиції «Бізнес-Міст» та «Еразмус для молодих підприємців-Україна»);

- Програма Європейського союзу та Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) – для підприємців з Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та частини Чернівецької областей із сумою гранту від 1000 до 25 000 доларів;

- Програма USAID АГРО, спрямована на розвиток потужностей з доробки та переробки сільськогосподарських культур на продукцію та біопаливо (в межах програми заплановано надання 185 млн. грн. через 10 субгрантів на умовах співфінансування);

- Програма USAID «Конкурентоспроможна економіка України» — грантова програма для малих та середніх жіночих та сімейних підприємств, в межах якої можливе надання 100 грантів у розмірі від 10 тис. до 35 тис. доларів, що спрямовуватимуться на релокацію та розвиток підприємництва в Україні;

- Гранти Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР);

- Відновлення українського органічного молочного виробництва: проєкт Мінагрополітики, Держпродспоживслужби та швейцарської програми Quality FOOD Trade Program in Ukraine;

- «Програма підтримки економічної стійкості України (UERP)»;

- Грантові програми МОМ для мікро- та малих підприємств;

- Програми громадських організацій тощо.

Для участі у будь-якій програмі підтримки ветеранського підприємництва важливою умовою є наявність необхідних знань щодо особливостей започаткування власної справи та написання грантових заявок. Саме тому у процесі адаптації ветеранів війни до цивільного життя особлива увага має приділятися навчанню у сфері організації та ведення бізнесу, а також формування грантових заявок на відповідне фінансування. Серед важли-

вих ініціатив стосовно ветеранів війни – навчання та перекваліфікація у конкретній сфері професійної діяльності. Відтак, у м. Дніпро стартував пілотний проєкт з безкоштовної перекваліфікації осіб з інвалідністю, яка була отримана через бойові дії, за спеціальністю «Системний адміністратор». Дана ініціатива є важливою та актуальною, враховуючи труднощі у працевлаштуванні осіб з інвалідністю, а також наявність великої кількості можливостей для самореалізації саме у IT-сфері. Даний проєкт реалізується за фінансування урядів Німеччини та Південної Кореї в рамках програми розвитку ООН (ПРООН).

Тезу щодо важливості освіти і навчання ветеранів війни підтверджує досвід США, де виділяється близько 400 млн. доларів на ветеранську освіту. Крім того, навчання ветеранів надало можливість не лише підвищити їх професійний рівень, а й знизити рівень безробіття (зокрема, через відтермінування їхнього працевлаштування та зниження навантаження на ринку праці після їх повернення до цивільного життя). Крім того, адаптація ветеранів до цивільного життя у США відбувається за трьома напрямками:

- курси та семінари за програмою Департаменту праці «The Transition Assistance Program (TAP)», де ветеранів вчать застосовувати набуті за час військової служби навички у цивільній професійній діяльності;

- пільги та преференції для бізнесу, який працевлаштовує ветеранів війни (зокрема, у сфері урядових контрактів, отримання яких обов'язковою умовою має працевлаштування ветеранів, а також отримання нагороди HIRE Vets Medallion Award, яка надається компаніям, що працевлаштували від 75 до 85% ветеранів);

- програми підтримки працевлаштування та розвитку бізнесу членів родин ветеранів війни [15].

Щодо інформаційної підтримки ветеранів війни варто відзначити відкриття розділу «Ветеранський бізнес» на порталі Дія.Бізнес. Саме тут ветерани і члени їх родин можуть знайти важливу інформацію щодо особливостей заснування та розвитку підприємництва. Розділ «Ветеранський бізнес» по суті об'єднує освітню та консультативну складові, оскільки містить перелік навчальних курсів, перелік актуальних програм фінансування та ідей для започаткування бізнесу, можливості отримання безкоштовних консультацій від Українського ветеранського фонду та експертів у сфері підприємництва [16]. Загальну інформацію про діючі підприємницькі ініціативи ветеранів війни надає інтерактивна карта ветеранських бізнесів, яка наразі налічує 77 проєктів та продовжує поповнюватися новими бізнесами [17]. У числі підприємницьких ініціатив зараз переважає продовольча сфера та підприємства оборонно-промислового комплексу.

У той же час існує цілий ряд проблемних питань стосовно розвитку підприємництва серед ветеранів війни, які потребують свого вирішення. Зокрема, це законодавче закріплення ветеранського бізнесу та його регулювання, пільги у податковій сфері для ветеранів війни, які розвивають власну справу, розбудова можливостей фінансування ветеранських ініціатив у підприємстві. Варто відзначити необхідність розвитку малого та середнього бізнесу в тих сферах економічної діяльності, які є особливо значущими та потребують відновлення в часи війни та післявоєнної відбудови України. Зокрема, це: АПК, оборонна промисловість, будівництво, соціальна сфера. Враховуючи вищезазначене, пріоритетами для розвитку ветеранського бізнесу мають стати:

- законодавче закріплення поняття «ветеранський бізнес»/«підприємницькі ініціативи ветеранів війни»;
- прийняття Стратегії розвитку підприємницьких ініціатив ветеранів війни до 2030 року;
- запровадження пільгового періоду оподаткування для підприємців-ветеранів війни, які започаткували власний бізнес;
- надання цільових субвенцій для закладів освіти на навчання ветеранів війни;
- розширення міжнародної співпраці у напрямі грантової підтримки.

Висновки з проведеного дослідження.

Воєнні реалії сьогодення вимагають формування механізму адаптації ветеранів війни до цивільного життя, зокрема у професійній сфері. Оскільки наявність можливостей для розвитку підприємницьких ініціатив є запорукою успішної інтеграції військовослужбовців до різних сфер економічної діяльності та важливою умовою їх адаптації, розвиток підприємництва серед ветеранів війни має стати пріоритетом ветеранської політики України. Враховуючи зарубіжний досвід, результати численних соціологічних опитувань та досліджень, проведених за ініціативи Міністерства у справах ветеранів України, можна відзначити важливість матеріального забезпечення та професійної реалізації ветеранів війни. Крім того, розвиток ветеранського бізнесу у перспективі надасть можливість створити основи для:

- стимулювання малого та середнього підприємництва,
- детінізації економіки та збільшення суми податкових надходжень,
- збільшення кількості робочих місць та зниження рівня безробіття,
- відбудови пошкодженої інфраструктури, розвитку сільського господарства, оборонної промисловості та інших ключових сфер економічної діяльності;
- відродження економіки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Помічник ветерана: дорожня карта для громад, кандидатів та родин Захисників і Захисниць. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/ua/pomichnik-veterana/opis-proyektu>
2. Омельяненко Т.В., Короткова К.О. Розвиток малого підприємництва та малого бізнесу в Україні: чинники впливу та актуальні тенденції. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7584>
3. Корінець Р., Протченко О. Ветеранське підприємство: проблеми та можливі рішення. URL: https://zp.gov.ua/upload/editor/dodatok_veteranske_pidpriemnictvo.pdf
4. Краус К.М., Ігнатюк А.І., Краус Н.М. Ветеранське підприємство та бізнес в Україні: інституційна, фінансова та проєктна складова практичної реалізації. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2023. № 1 (11). С. 98–111. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/185/151>
5. Проєкт Стратегії розвитку підприємницьких ініціатив ветеранів війни до 2030 року. URL: <https://mva.gov.ua/ua/npa/proyekt-strategiyi-rozvitku-pidpriyemnickih-iniciativ-veteraniv-vijni>
6. Уряд запустив стратегічний проєкт Мінветеранів переходу від військової служби до цивільного життя. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/uryad-zapustiv-strategichnij-proyekt-minveteraniv-perehodu-vid-vijskovoyi-sluzhbi-do-civilnogo-zhittya>
7. Стратегія Українського ветеранського фонду на 2023 рік. URL: <https://veteranfund.com.ua/about/strategia/>
8. Аналітична інформація за даними Міністерства у справах ветеранів України. URL: <https://data.mva.gov.ua/>
9. Потреби ветеранів 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/needs-of-veterans-2023/>
10. Краудфандинг і фандрейзинг: особливості та нюанси. URL: <https://www.lazy-and-rich.biz.ua/biznesporadi/kraudfandyng-i-fandreyzyng-osoblyvosti-ta-nyuansy/>
11. «Робота: Уряд запускає гранти для ветеранів на старт чи розвиток бізнесу. URL: <https://diia.gov.ua/news/yerobota-uryad-zapuskaye-granti-dlya-veteraniv-na-start-chi-rozvitok-biznesu>
12. Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення. URL: http://ucipr.org.ua/images/files/1832/1832_file.pdf
13. Український ветеранський фонд Мінветеранів надає 20000 грн на підтримку ветеранських бізнесів. URL: <https://veteranfund.com.ua/projects/20000-2/>
14. Варто: підтримка ветеранського бізнесу. URL: <https://veteranfund.com.ua/contests/var-to-support-veteran-business/>
15. Як у США дбають про своїх ветеранів і чого може навчитися Україна. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/04/21/699365/>
16. Ветеранський бізнес. URL: <https://business.diia.gov.ua/veteran-business>
17. В Україні створили інтерактивну карту ветеранських бізнесів. URL: <https://finclub.net/ua/news/v-ukraini-stvoryly-interaktyvnu-kartu-veteranskykh-biznesiv.html>

REFERENCES:

1. Pomichnyk veterana: dorozhnia karta dlia hromad, kandidatuv ta rodyn Zakhysnykiv i Zakhysnyts. Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy (2023) [Veteran's assistant: a road map for communities, candidates and families of defenders]. Available at: <https://mva.gov.ua/ua/pomichnik-veterana/opis-proyektu> (in Ukrainian)
2. Omelianenko T.V., Korotkova K.O. (2020) Rozvytok maloho pidpriemnytstva ta maloho biznesu v Ukraini: chynnyky vplyvu ta aktualni tendentsii [Development of small entrepreneurship and small business in Ukraine: influencing factors and current trends]. *Efektivna ekonomika*, no. 1. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7584> (in Ukrainian)
3. Korinets R., Protchenko O. Veteranske pidpriemnytstvo: problemy ta mozhlivi rishennia [Veteran entrepreneurship: problems and possible solutions]. Available at: https://zp.gov.ua/upload/editor/dodatok_veteranske_pidpriemnictvo.pdf (in Ukrainian)
4. Kraus K.M., Ihnatiuk A.I., Kraus N.M. (2023) Veteranske pidpriemnytstvo ta biznes v Ukraini: instytutsiina, finansova ta proiektna skladova praktychnoi realizatsii [Veteran entrepreneurship and business in Ukraine: institutional, financial and project components of practical implementation]. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*, no. 1 (11), pp. 98–111. Available at: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/185/151> (in Ukrainian)
5. Proekt Stratehii rozvytku pidpriemnytskykh initsiatyv veteraniv viiny do 2030 roku [Draft Strategy for the Development of Business Initiatives of War Veterans until 2030]. Available at: <https://mva.gov.ua/ua/npa/proyekt-strategiyi-rozvitku-pidpriemnytskikh-initsiatyv-veteraniv-vijni> (in Ukrainian)
6. Uriad zapustyv stratehichniy proiekt Minveteraniv perekhodu vid viiskovoi sluzhby do tsyvilnogo zhyttia [The government has launched a strategic project of the Ministry of Veterans for the transition from military service to civilian life]. Available at: <https://mva.gov.ua/ua/news/uryad-zapustiv-strategichnij-proyekt-minveteraniv-perekhodu-vid-vijskovoyi-sluzhbi-do-civilnogo-zhyttia> (in Ukrainian)
7. Stratehiia Ukrainskoho veteranskoho fondu na 2023 rik [Strategy of the Ukrainian Veterans Fund for 2023]. Available at: <https://veteranfund.com.ua/about/strategia/> (in Ukrainian)
8. Analitichna informatsiia za danymy Ministerstva u spravakh veteraniv Ukrainy [Analytical information according to the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine]. Available at: <https://data.mva.gov.ua/> (in Ukrainian)
9. Potreby veteraniv 2023 [Needs of veterans 2023]. Available at: <https://veteranfund.com.ua/analytics/needs-of-veterans-2023/> (in Ukrainian)
10. Kraudfandynh i fandreizynh: osoblyvosti ta niuansy [Crowdfunding and fundraising: features and nuances]. Available at: <https://www.lazy-and-rich.biz.ua/biznes-poradi/kraudfandyng-i-fandrejzyng-osoblyvosti-ta-nyuansy/> (in Ukrainian)
11. ieRobota: Uriad zapuskaie hranty dlia veteraniv na start chy rozvytok biznesu [eWork: The government launches grants for veterans to start or develop a business]. Available at: <https://diia.gov.ua/news/yerobota-uryad-zapuskaye-granti-dlya-veteraniv-na-start-chi-rozvitok-biznesu> (in Ukrainian)
12. Doslidzhennia initsiatyv u sferi povoiennoho vidnovlennia [Research of initiatives in the sphere of post-war reconstruction]. Available at: http://ucipr.org.ua/images/files/1832/1832_file.pdf (in Ukrainian)
13. Ukrainyskyi veteranskyi fond Minveteraniv nadaie 20000 hrn na pidtrymku veteranskykh biznesiv [The Ukrainian Veterans' Fund of the Ministry of Veterans provides UAH 20,000 to support veteran businesses]. Available at: <https://veteranfund.com.ua/projects/20000-2/> (in Ukrainian)
14. Varto: pidtrymka veteranskoho biznesu [Worth: supporting veteran business]. Available at: <https://veteranfund.com.ua/contests/varto-support-veteran-business/> (in Ukrainian)
15. Iak u SShA dbaiut pro svoikh veteraniv i choho mozhe navchytysia Ukraina [How the USA takes care of its veterans and what Ukraine can learn]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/04/21/699365/> (in Ukrainian)
16. Veteranskyi biznes [Veteran business]. Available at: <https://business.diia.gov.ua/veteran-business> (in Ukrainian)
17. V Ukraini stvoryly interaktyvnu kartu veteranskykh biznesiv [An interactive map of veteran businesses was created in Ukraine]. Available at: <https://finclub.net/ua/news/v-ukraini-stvoryly-interaktyvnu-kartu-veteranskykh-biznesiv.html> (in Ukrainian)